

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО
ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старој Дубровника Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њоеитике модернизма у лирској ѡпрози Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребих, <i>Трајом Андрићеве сѡваралачке еволуције у раној лирици и збиркама ѡсама у ѡпрози Ех Понто и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Миронја, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations – collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – ѡућ кроз знакове Андрићеве сѡваралашѡва</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на оѡасном ѡућу – крајки ѡворни изрази усменој ѡорекла у Знаковима поред пута Иве Андрића: засѡуљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road: spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајѡић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи у ѡпроцесу обликовања Проклете авије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajđić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића – о ѡтрадиционалном доживљају оносѡраној и неким елементима фолклорној модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci” by Ivo Andrić and the tradition notions about other world and folklore model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткачка ѡтерминологија и ѡена симболика у ѡумачењу Андрићеве дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formularity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна праћа иривоједака Иве Андрића – реконструкција Нових приповедака</i>	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окуиацији: кључ за унуирашњу биографију иисца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириовейка „Злостављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеве ирсџенови (за иоеику композиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Аистраховање и естетизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Историја и иојединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеиике и идеологије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свей као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моиив доласка у Андрићевој ирози и ириовиједање као иниериреиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у њрици „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušiћ, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у њриповећкама „Пућ Алије Берзелеза“ и „Мућифа Маћар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza“ and “Mustafa Madžar“ by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трајично у књижевности: есеји Иве Андрића о њрози Симе Маћавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – њрожимање нарајивних сензибилитетиа</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовану Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именован је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именован је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешкић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића *Андрић о академицима* – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклећа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њуиша*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћуирија*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајцић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какв је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирина, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћурија*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и нарација, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзоволне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћуџија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописнога члана наше Академије.“

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописнога члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовог књижевног рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другима, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „... зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровеерованог одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича само себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостубачно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надодаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклатио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова њоред њуиџа*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је пригрлио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Мирко ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна прострaнства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспаване ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у вино буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросџи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца златни круи*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *йрећуџи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или чуо, затим онима које су *писане* или *шћамјане*, а напоследку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинило му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима ѿред ѿуѿа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данѿуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасиѿи се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разѿалиѿи* (где увек види део „модрога неба међу размакнутих белим облацима“), *ѿањич* (што је „празно зрно“), *ѿреврѿанер* (голуб превртач), *узѿлудник* (из реченице Радована Самарѿића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебивѿи се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разѿовориѿи* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркућа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео, бела, бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свети, бели дан, бели цар, беле њеле, бела застава, бела маија, на белом хлебу, бели удовац, бела врана...*, презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео, бела, бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке, од недеље, јарког сунца и златних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

АНДРИЋЕВ ЈЕЗИЧКИ ИСКАЗ – У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ МУ ТЕОРИЈСКИХ СТАВОВА О СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

ЖИВОЈИН С. СТАНОЈЧИЋ*

С а ж е т а к. – На бази теоријских ставова српских лингвиста XX века – А. Белића, М. Стевановића и Р. Бошковића о природи српског књижевног језика, аутор даје, на неколико конкретних морфосинтаксичких детаља (употребе имперфекта, аориста, пасивних конструкција и конструкција за исказивање непознатог / непоменутог агенса), синтезу резултата својих ранијих (и публикованих) истраживања чији је предмет био језик Иве Андрића. То чини посебно и у поређењу Андрићевог дискурса са обележјима филозофског уопштавања са дискурсом П. П. Његоша – у истоме мисаоном домену. И то посебно истичући ванјезички аспект Андрићеве перцепције Његошевог језика, и са идејом потребе да се дијахронијски и синхронијски елементи у књижевном језику модерне епохе не раздвајају категорички.

Кључне речи: српски књижевни језик, А. Белић, М. Стевановић, Р. Бошковић, Вук Караџић, рејувенација, П. П. Његош, И. Андрић

I

1. У смислу који означава наслов овога рада, изабраћу да свој приступ Андрићевом језику, као материји која чини део супстанце српског књижевног језика, ослоним на – само три најзначајнија српска лингвиста. Узећу у обзир, дакле, лингвисте који су својим теоријским приступима природи српског књижевног језика реално обележили језичку науку о српском књижевном језику у XX веку. И то тако обележили да су њихови приступи и актуелна константа правог тумачења српског књижевног језика и у овоме – већ увелико поодмаклом XXI веку.

То су ставови *Александра Белића* (1876–1960) и његовог ђака и првог сарадника у периоду после II светског рата – *Михаила Стевановића* (1903–1991), као и став *Радосава Бошковића* (1907–1983), такође Белићевог ученика и, за својим учитељем, најистакнутијег српског компаративисте у томе веку. У односу на језик Иве Андрића, овај рад биће само глобална синтеза мојих (већ објављиваних) истраживања језика

---

* Универзитет у Београду – Филолошки факултет, stanojcic.zivojin@gmail.com

овог великог нашег писца, дакако – на неколико детаља из изабраних сегмената његовог дискурса, предмета мога својевременог (сада углавном – и давног) лингвистичког истраживања.

2. У своме „Осврту на Белићево учење о језику“, проф. Михаило Стевановић истиче да је Белић „у своме раду на испитивању језика увек имао на уму целокупност језичких факата, све врсте језичких појава, све елементе језика, свеукупност те најверније слике материјалног света у коме човек живи и најуниверзалније манифестације човекова духа“ (Стевановић 1959–1960: 16). Можемо рећи да се овакав Белићев приступ, који се, природно, показао најупечатљивије у његовом делу *О језичкој њприроди и језичком развиику* I–II (1941–1959), јасно и доследно исказивао у решењима која је он пружао било у теоријским одређивањима књижевног језика, било у практичним упутствима која су, заједно са радом других посленика на језичком пољу – књижевника, граматичара, наставника и других, стварала наш књижевни језик и његову норму. Оно што се из његових радова домену нормирања књижевног језика, из проучавања историје нашег савременог књижевног језика од његовог почетка, тј. од 1818. године, и из његових проучавања стила наших писаца, од Вука до Андрића, у погледу књижевног језика кристалише, Александар Белић је сажето и сигурно изложио и онда када је, проучавајући књижевни језик уопште, повезао настанак таквога језика и његове граматичке структуре са културним мишљењем, под чиме он разуме „мишљење у вези са предметима опште цивилизације“. И конкретно – о стварању нашег књижевног језика каже Александар Белић: „У другој половини XIX века... кроз књижевнике наш народни језик великог дела наше народне територије – ушао је дефинитивно у књижевни језик [...] Створиле су се, могућности за даљи слободни развитак нашег књижевног језика“ (Белић 1951–1952: 6).

3. Говорећи о изградњи књижевног језика наши најкомпетентнији лингвисти, од оних који су писали дескриптивно-нормативна дела (граматике, речнике, правописе), а то су, у XX веку, пре свих несумњиво били А. Белић и М. Стевановић, увек су полазили од поставке да је основни извор језичке грађе која је релевантна за изградњу норме – језик добрих писаца белетристике. Природно, у својим граматикама дефиниције су базирале и на материјалу из језика научне, стручне, журналистичке комуникације, као и на језику реализованом у другим функционалним стилевима. Али – основна грађа био им је језик, како су говорили, најбољих писаца лепе књижевности. Овакав се приступ може узети као безусловна премиса у истраживањима и у прагматици ова два научника, па – за ову прилику, верујем – довољно је и само подсетити на Белићево упутство нашим историчарима језика да је управо језик таквих писаца грађа за историју савременог књижевног језика, те да се у њеном грађењу мора

ићи „од писца до писца, од књижевне врсте до књижевне врсте” (Белић 1951–1952: 7).

4. Управо настављајући Белићево дело, и писац најпотпуније граматике српског језика XX века (тада *српскохрватској*) – М. Стевановић, и у својој прагматици, и у својим програмским расправама формулисао је сасвим јасан став у томе погледу: језик наших најбољих писаца представља „богату ризницу најсавршенијег средства за међусобно општење и комуникацију”, те као такав улази у језички фонд на основу којег се пишу наше дескриптивно-нормативне граматике (Стевановић 1964: 1979).

А у горе описаном духу Белићевих и Стевановићевих учења, пре четири деценије о Андрићевом језику написао сам (у својој докторској дисертацији, одбрањеној 1965, а објављеној 1967), позивајући се на Стевановићеву квалификацију, и ово: „Језик Ива Андрића, као и његово дело, представља несвршени, живи факат великог подухвата пишчевог да својим савременицима да, а будућим поколењима остави уметничку поруку о истинама живота, како га он види. Са лингвистичког гледишта, узет дакле као материја којој се приступа егзактно, и са гледишта односа пишчевог према њему,... језик Ива Андрића има апсолутно све атрибуте категорије коју наука одређује као ‘богату ризницу најсавршенијег средства за међусобно општење и комуникацију’...“ (Стевановић 1964: 197). А то укључује и особине које проистичу из природе уметничке поруке, тј. из њене сталности и непроменљивости¹, с једне стране, и из оног дела комуникативног процеса који се у лингвистици назива перцепција поруке², с друге стране (Станојчић 1967: 291).

II

5. Као на детаљ који указује на научну заснованост Белић-Стевановићевих схватања природе српског књижевног језика, природе која је заснована на доприносу најбољих наших писаца стварању целовитог

¹ “Le message littéraire est caractérisée par le fait qu’on ne peut rien y changer, qu’il n’admet aucune substitution dès le moment où sa composition est achevée. Ceci le différencie non seulement des expressions non-permanentes, mais aussi des formes permanentes mais non-littéraires comme les manuels ou les traités scientifiques: ceux-ci sont l’objet de révisions; ils évoluent avec l’état des connaissances; ils peuvent s’améliorer; le message littéraire ne le peut... Cette inchangeabilité est indépendant des facteurs historiques et accidentals, comme l’oubli dans lequel tombe telle oeuvre littéraire, plus tard retrouvée par le public: la discontinuité chronologique n’altère pas le message” (Рифатер 1961: 329).

² “L’ensemble du message participe du style, mais ce sont les effets qui lui donnent sa structure. Ce sont les éléments marqués qui permettent au lecteur de ‘reconaitre’ un style, et qui limitent sa liberté dans le décodage qu’il en fait: la stylistique est donc la partie de la linguistique qui étudie la perception du message” (Рифатер 1961: 340).

система тога језика, указаћу на употребу *краће форме њридева* у дискурсу Иве Андрића. Та употреба може се схватити као типичан индикатор чисто експресивне регулације, а то значи – циљне употребе у духу правила које је теоријски формулисала школа Прашког лингвистичког кружока. У језичкој прагматици код нас – то су најбоље реализовале граматике А. Белића и М. Стевановића. Полазећи са тога аспекта, разумемо и поступак оних писаца друге половине 20. века који оперишу целокупним инвентаром форми предвиђених нормирањем у вуковском духу, дакле предвиђених и свим нашим традиционалним граматикама. На првом месту ту се сигурно налази језички израз Иве Андрића.

И показано само на једном примеру пишчеве реализације циљног приступа морфологији српског књижевног језика, употреба *краће форме њридева* илустративна је – за чињеницу пишчевог знања и прихватања морфосинтаксе вуковског типа. А њу управо кодификују наше граматике базиране на Белић-Стевановићевим учењима иако једновремено кодификују и новине које развој језика доноси. На пример, у прозном тексту И. Андрића *Травничка хроника* налазимо реченицу „Блештав и прозиран дан, сав од сунчева сјаја и небеске модрине, трепти над травничком долином“ – која се, сигурно с одређеним циљем, два пута јавља, потпуно идентична, у опису летњег дана, дакле као (скоро песнички) рефрен – на почетку тога описа, а онда на крају, после 9 страница прозног текста (Станојчић 1967: 48).

И свакако треба знати, управо и из учења Белића и Стевановића, да код таквих писаца као што је врсни зналац Вуковог језика – Иво Андрић, употреба краћих форми придева најчешће представља књижевно-уметничку (па према томе често и – *стилски обележену*) интерпретацију стања у народном говору оног дијалекта који је у основи вуковског типа књижевног језика. Она представља њено нарочито истицање као народне, јер је као таква прихваћена управо у граматикама израђеним на Вуковом језику и стилу, који се сматрао узором (моделом) народног (фолклорног) типа нарације. Али оваква употреба значи и сврставање дублетних облика (*сунчева сјаја* : *сунчевој сјаја*) у облике савременог српског језичког израза, у овоме случају – једног у дублету као стилски маркираног.

Наравно, такав се поступак може видети и када се кратка форма придева појави и у стиховима књижевника дошлих у сферу Белићевог „београдског стила“ и из других региона вуковске језичке зоне, као што је то код песникиње која пише стихове: *Волеји до њоследњеј часа земна / Срца људска су за равнодушност, / за заборав / увек сѝремна* (Максимовић 1983: 34) – у типичном примеру из песника овог периода (1945–1995), у којем је кратка форма употребљена због риме. И то од придева који у основном облику (номинативу једнине) чак и нема кратку форму.

Речници, наиме, тај придев бележе само са дужом формом (*зѣмнѣ*, *-ā*, *-ō*, чији је генитив јед. м. р. облик са наставком *-oi*: *земноі*, датив са наставком *-om* итд.), а не и са кратком формом **земан* (*земна*, *земно*), чији би у стандардној српској морфологији облик генитива једнине м. р. био (... до часа) **земна*, датива и локатива једнине м. р. (... часу) **земну* итд.

Описане морфосинтаксичке структуре, тврдим – никако нису ишчезле из језика најбољих писаца београдске језичке средине. Напротив, велики Иво Андрић их минуциозно одржава (увек – усклађујући их са контекстуелном ситуацијом коју носи језички израз датог текста), управо као и уопште београдски писци од потврђеног квалитета.

III

6. Проф. Радосав Бошковић био је компаративиста словенских језика чија је научна делатност била у домену морфологије (са творбом речи). Па ипак је у својој студији „Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници“ (*Јужнословенски филолоі*, 15, Београд, 1936, 1–154), са компаративистичког аспекта, дакако, процесе творбе речи пратио као базиране на семантичко-синтаксичким системима реченице, на њеном конституенту – синтагми.

И несумњиво је, као врсни познавалац семантичко-синтаксичких система словенских језика, приказујући улогу Ђуре Даничића у нормирању српског језика, у поглављу „Ђуро Даничић и књижевни језик наш“, компетентно могао да каже: „Књижевни језик [...] је књижевни језик и зато, и нарочито зато, што има своју синтаксу, своју структуру, своју физиономију...“ Затим је, служећи се *формом нејативне дефиниције*, опонирао томе језику, дакле – књижевном у смислу који је тако дефинисао – језик М. Миљанова, уз констатацију да је језик тога писца „још народни језик, још народски језик, још у малој мери књижевни језик: то је језик без организоване, синтаксички организоване сложене реченице... без конструкција и обрта типичних за књижевни језик“ (Бошковић 1978: 190).

Р. Бошковић је, на томе месту, у такву врсту језика сврстао и Вуков почетни језички израз, и језик проте Матије Ненадовића, и – најзад – „и Његошев језик у оним случајевима у којима је тај језик израз моћнога црногорског колектива“. А онда је језгровито закључио: „И обрнуто: такав није језик ниједнога од доцнијих и данашњих писаца наших“ (Бошковић 1978: 190).

Ја ћу се, у светлу глобалне Бошковићеве анализе, задржати на три елемента његове, до савршенства концизне, дефиниције. Он, дакле, интерпретирано *формом њозиивне дефиниције*, у ствари, каже:

(а) да књижевни језик мора имати „конструкције и обрте” типичне за књижевни језик,

(б) да Његошев језик осим темељних црногорских дијалекатских елемената има исто тако темељне наддијалекатске елементе, и

(в) да наши писци који долазе после непосредних следбеника вуковског почетног модела – имају све типичне за књижевни језик конструкције и обрте.

7. Ова Бошковићева анализа висока је синтеза велике масе података коју је овај умни лингвиста имао у својим кôдним системима. Нама, који смо много скромнијих капацитета у лингвистичким сазнањима, остаје да на ове елементе укажемо селективно, само на понекој од конкретних језичких структура. Наравно, смештајући их у систем који је Бошковић дефинисао.

У Бошковићев апстрактни модел релевантних чинилаца књижевног језика, сместићу у доказано наддијалекатску категорију пасивних конструкција српског језика, како се реализује у језику Његошевих дела *Горски вијенац* и *Луча микрокозма*, и – у складу са његовом констатацијом (в), тј. са чињеницом да наши писци који долазе после непосредних следбеника вуковског почетног модела имају све типичне за књижевни језик конструкције и обрте. И то ћу поредити са реализацијом која је заступљена у језику Иве Андрића, писца много касније епохе, а једнаких квалитета са Његошевим.

Наравно, у овако ограниченом простору, и о једној, и о другој страни говорићу врло селективно, врло уопштено и, потребно је истаћи, апсолутно путем случајног узорка. Јер – и Његошево, и Андрићево дело и у овоме погледу врло је богато.

8. У основном облику пасивне конструкције (*йомоћни йлајол + йарйициј йасивни*) у Његошевом језику *Горској вијенца* и *Луче микрокозма* (по издању Просвете, Београд, 1977, скр. = Гв., број стиха; Лм., Певање, број стиха) – а у класификацији по семантици лексеме, налазе се глаголи из свих семантичких категорија с примерима типа:

Да, витеза сустопице трагически конач прати: / твојој глави би суђено за в’јенац се свој продати (Гв., 23–24). – Све су наше главе изабране, / момци дивни исто ка звијезде (Гв, 269–270). – Сном је човјек усјаван тешкијем (Лм., Посв., 71). – Воље му је основ йоложена / на крилима непостојаности (Лм., Посв., 84–85. – Он једини у простору св’јетлом / у црну је облачен порфиру (Лм., I, 285–286) и др.

Са гледишта дистрибуције облика, врло је карактеристично да се „чиста” пасивна конструкција, тј. – морфолошка категорија у облику

структуре *йомоћни глајол + йасивни йарйициј* у *Горском вијенцу* скоро и не јавља, осим у понеком усамљеном примеру као што је пример у „Посвети праху оца Србије“, одн. у једном стиху из *Кола*. Овакво стање ствари, апсолутна је потврда напред датој Бошковићевој констатацији о односу народног („народског“) језика и правог књижевног језика: језик *Горској вијенца* сигурно је ближи дијалекатској основи, тј. слоју који је Бошковић дефинисао речима „Његошев језик у оним случајевима у којима је тај језик израз моћнога црногорског колектива“ (Бошковић 1978: 190), него језик *Луче микрокозма*³.

IV

9. Природно је, већ по основној законитости и услову који се морају задовољити да би два говорника припадала једној језичкој заједници, да П. П. Његош и Иво Андрић не могу излазити из истог језичког оквира и у томе они морају бити једнаки, наравно, узимајући у обзир разлике настале – чињеницом језичкоисторијског развоја, са свим унутарјезичким и ванјезичким чиниоцима.

Отуда у дискурсу Иве Андрића, узетом из истоверсне с Његошевом врсте текста, дакле – из поетско-филозофских дела *Ex Ponto*, *Немири*, *Лирика* (Сабрана дела, књ. XI, Просвета, Београд, 1981) – и не морамо посебно, бар за сврхе овога поређења, анализирати и типичне форме као што је основни облик пасивне конструкције (*йомоћни глајол + йарйициј йасивни*), одн. активна конструкција са партикулом *се*. Рецимо, као што су оне које прво наводимо из Његошевог језика, то јест – глаголе из семантичке категорије *verba dicendi*, *verba sentiendi* и других сличног значења у најширем значењу тога појма, с типичним примерима:

Њима је брзо *суђено*, као што су и сами судили (Лир., 192).
– То не значи да *ћемо бијти* „разочарани“ (Лир., 212). – *Суђен сам* на самоћу (Брегови, 112).

Па, не морамо наводити ни Андрићеве све примере аналогне примерима из категорија које смо побројали код Његоша у свим семантич-

³ В. и Остојић 1997: 167–168, где се каже: „Два различита књижевнојезичка нивоа присутна су у Његошевом Горском вијенцу. У функционисању је, с једне стране, народни говор црногорски, врло слојевити, пун стилских фолклорних одлика с богатом фразеологијом и, с друге стране – савремени књижевни језик с примјесама црквеног језика... Поред општејезичке и дијалекатске компоненте, па затим и утицаја других језика, реализује се и поетска, која се преплиће са општекњижевном и дијалекатском компонентом. Њиховим комбиновањем и узимањем кад загреба по којег русизма, односно словенизма, Његош је уздигао своје домаће наречје давши му овлаш обиљежја општекњижевног српскохрватског језика. Није, дакле, то језик Његошева завичаја, па ни било које ближе или даље околине, већ пјеснички језик који се ‘мора посматрати на посебан начин’...”

ким категоријама. Таквих је, природно – у смислу горе наведене аксиоматске константе – много. То је и исказ: *И то би њимљено* (Лир., 192), и исказ: *Зашто је човјеку само дано* да може да замрзи на свој живот (ЕхР, 11), и исказ: *Зайправљен си* сновима (ЕхР, 79)⁴.

Али – узимајући и почетни екстралингвистички моменат у обзир: онај отисак модела који Андрић види у језичкој пракси народа, тј. то да је Иво Андрић с разлогом писао да „има у нама дрхтај једног тона који тачно одговара ритму Његошевог десетерца, који се према њему односи као калуп (тј. – модел, казали би лингвисти, прим. Ж. Ст.) према одливку и који се на његов звук увек одазове, веран и непогрешан као лозинка”, те да генерације већ цитирају Његошеве стихове не „у неком књижевном смислу речи”, него их употребљавају „као што употребљавају у говору толике народне изреке и узречице, не двојећи их од њих” (Андрић 1981: 61) – са сигурношћу се може уочити упадљив заједнички језички узус – уз сву временску разлику од потпуног једног века у језичкој историји.

Оба наша ствараоца на исти начин узимају ову језичку форму, која је једна од типичних књижевнојезичких конструкција, према којој у оном језику који проф. Бошковић узима под појмом и термином „народски језик” стоји за Вуков примарни језички израз типичнија форма *активни глаголни облик + се*, а који је и у језику оба ова велика писца-ствараоца заступљен примерима типа, код Његоша: *Је ли му се кућа искојала* (Његош, Гв., 2006). – *Сакуји се* војске као воде (Његош, Гв., 2594). – Да опширну видим колијевку / у којој *се* вјечност *одњихала* (Његош, Лм., I, 71–72), и код Андрића: *Испрва се судило* по старим параграфима (Андрић, Лир., 192).

V

10. Уз то, својевремена моја анализа (која је са својим резултатима у основама овог реферата) учврстила ме је у уверењу да је – баш као и напред истакнути екстралингвистички фактор Андрићевог израженог схватања о присуству Његошевог језика у одређеном слоју језика којим се сви служимо – поуздан показатељ те подударности и један језичко-дистрибутивни елеменат анализираних текстова.

Наиме, пасивна конструкција *јомоћни глагол + иаритицији пасивни* у језику Његошева два дјела, уз напред поменуте изузетке, сва је у језику *Луче микрокозма*, тексту изразито филозофске рефлексije. Све што је њоме ту речено, у *Горском вијенцу* речено је углавном другим средствима, првенствено стандардном вуковском (народном) структуром *активни облик глагола + се* (в. Карацић 1966: LIII–LIV и Стевановић

⁴ В. и детаљно: Станојчић 1990: 65–70.

1963–1964: 133–134). У Андрићевом овде анализираном тексту, који је – како смо већ нагласили – сав у истој сфери у којој је и Његошева *Луча*, обе пасивне конструкције су заступљене, при чему за значења са имплицираним агенсом преовлађује структура са пасивним партиципом.

Најзад, и екстралингвистичка чињеница Андрићеве дефиниције његошевских модела у српском књижевном (и народном) језику, коју смо управо горе цитирали у т. 9 – поуздан је аргумент за прихватање Бошковићевог схватања књижевног језика. Јер несумњиво је да је Андрић, уз мисао Његошеву, на уму имао – Његошев језички израз, и језичке чињенице реализоване у датим (истоврсним) текстовима, уз узимање у обзир и временског чиниоца, што упућује на оправданост констатовања да је Његош уграђен и у модерни језик Андрићеве, па, дакле – и наше епохе. Ова чињеница сигурно је једна од константи и нашег књижевног језика, као што је у сличним случајевима то константа књижевних језика уопште. А управо и те феномене развитка књижевног језика имао је на уму лингвиста Радосав Бошковић.

11. Проф. Радосав Бошковић – није био синтаксичар у дословном смислу те речи, па ипак – на прво место у његовој синтези долази – синтакса, са сасвим јасном импликацијом да је она у основи конструкцијā, структуре и, најзад, у основи целокупне физиономије књижевног језика. За њега, тако научно егзактног, свег на терену реалне материје – од унутарјезичког, на првом месту је – синтакса: њене, како он каже – „организоване, синтаксички организоване, сложене реченице”, „типичне књижевне свезе”, „конструкције и обрти типични за књижевни језик”.

Дефинитивно – на фону Бошковићеве дефиниције битних одлика књижевног језика, оне која каже да је наш књижевни језик постао у правом смислу то тек онда кад је добио, како је он истакао у горе наведеном опису, „своју синтаксу, своје конструкције, своју структуру, своју физиономију” – синтакса је први, примарни и доминантни фактор стварања књижевног језика као инструмента културне комуникације у једној језичкој заједници.

VI

12. А кад је реч о тој језичкој заједници – најзад само, по суду историје књижевности, о највећем у нашој књижевности XX века, о имену, и то, наравно, у домену лингвистике, јер говорим са аспекта језика – о Иви Андрићу – на једном детаљу, а уопштено, због ограничености задатка који сам себи поставио.

(1) Од две морфосинтаксичке јединице (врло често) маркираног претерита, *аорисџа* и *имџерфекџа*, које се констатују у сваком опису нашег књижевног језика, овде ћу као типичнији узети овај други – им-

перфекат. Констатовао сам већ да се овај облик са већом фреквенцијом јавља само у првим Андрићевим приповеткама (и то, наравно, вишеструко и апсолутно мање од аориста), те да примери имперфекта у тим његовим (и)јекавским текстовима представљају уметничку транспозицију стања у локалном говору, транспозицију која је готово пишчев идиолект јер је заснована на јаком индивидуалном језичком осећању за праксу (па и условно речено и норму) ранијих књижевнојезичких епоха, до краја XIX века (Станојчић 1967: 221–222 и даље). Па и ту, како су показала статистичка испитивања на типичном узорку, читава се категорија овога маркираног претерита цепа у два ланца: (а) у ланац имперфекта од глагола *биџи*, који је у просечном узорку узимао око 45% примера, и (б) у ланац имперфекта од свих осталих глагола, са остатком примера (Станојчић 1967: 222) – још више креће у правцу сужавања маркиране категорије, чему доприноси статус глагола *биџи*⁵. И – то би био унутарјезички (лингвистички) део тумачења.

13. При томе, остаје да се укаже и на други, ванјезички део целог питања. То је онај у којем је говорник у лингвистичком смислу (= писац у одређеном случају) – експлицитни носилац поступка.

На тај елеменат управо указује литература која се бави системима који су у основи језичких померања у континуитету књижевног језика. Рецимо, М. Стевановић је указао на чињеницу двоструког карактера – језичког и техничког, дакле – и екстралингвистичког, да се у Андрићевом роману *На Дрини ћурџија*, у првом издању од 1945. године налази „један једини пут употребљен имперфекат у реченици: ... и бледи од страха *џосмаџраку* опасну игру” (Стевановић 1963: 87 и Стевановић 1972: 90), дакле – имперфекат који је у каснијим издањима⁶ – замењен обликом презента: ... и бледећи од страха, *џосмаџрају* опасну игру (НДЋ 1963, 214; НДЋ 1966, 250), обликом који носи идентичну основну информацију о *најоредности*, али који је без остале имперфекатске конотације. Очигледно је да је и језичка стварност Андрића-ствараоца друкчија у периоду романа *На Дрини ћурџија* од оне која је била у првом његовом приповедачком периоду.

14. За граматичко мишљење, у резултату, битна је сама чињеница пишчеве пажње према договореном језичком систему, аутоматске или организоване, остварене у јединици чије ће и лингвистичко одређење бити да је то литерарна порука. Рекао бих да је језгро конкретно анализиране јединице овде дати облик *имџерфекџа*, а судбина комплетне

⁵ Као што знамо, то је и „помоћни” глагол, што значи да као такав у глаголском систему има функцију везане морфеме.

⁶ Да наведемо само два: Просвете (Београд), Младости (Загреб), Свјетлости (Сарајево) и Државне заложбе Словеније (Љубљана) – ћирилицом, године 1963. и Свјетлости (Сарајево) – латиницом, 1966. године.

јединице потпуно потврђује констатацију о месту које овај облик има у целини књижевног језика. Наиме, како је већ констатовано – „Ми тај облик налазимо у језику свих наших писаца XIX века. А уколико се залази у XX век... и имперфекат се све мање употребљава у књижевном језику” (Стевановић 1974²: 654–655).

15. (2) Па, и што се морфосинтаксичке категорије аориста тиче, може се рећи да је у Андрићевом делу употребљен и у нараторовом говору, док се наратор поклапа са самим писцем. Из овога проистиче да и сâм језички исказ припада језику писца, те да је и употребљени облик *аористѝа* у њему, заправо, у рангу уобичајеног, општекомуникативног за стандардни српски језик. Ако и долази до мање употребе овога облика, можемо бар рећи да се тиме несумњиво сврстава у средство рејувенације архаичног облика, па наравно – и његовог одржавања у модерном књижевном језику.

Ову чињеницу треба истаћи посебно зато што се у језику најбољих писаца XX века, оних чији је језик модерна реализација књижевног језика, што вреди и за Андрића – онда када се *модални аористѝ* нађе у њиховој прози, дати облик с таквом функцијом обично налази у оним деловима исказа који припадају дискурсу ликова у делу. А такав аорист јесте специфичан, како сам га својевремено дефинисао, анализирајући његове примере у језику – Иве Андрића. Реч о примерима управо из Андрићеве приповедачке прозе које сам у својој анализи навео, као што су примери типа: Нит *ушјера* рачваст колац у земљу, ни твога фра Марка у свети ред. – Помагај господин престојник, слатки! *Убише* ме, кукавца! (Станојчић 1967: 218).

16. Колико је то далеко од ирационалног односа најгорљивијих представника српског структурализма, који су – када, у другој половини XX века, утврђују потребу писања дескриптивне граматике савременог српског књижевног језика – тако изричито у захтеву да „само језик модерних писаца треба да оправда данашње граматичке норме” (Ивић 1957а: 126)! Јер шта рећи када – по овим захтевима, на пример, и тип примера Андрићевог дискурса у којем се налази, како смо горе истакли, облик аориста као такав, употребљен у нараторовом говору, а наратор се поклапа са самим писцем, и из чега проистиче да и сам језички исказ припада језику писца – представља заправо нешто што „не иде” у његов савремени систем!

Ову чињеницу треба истаћи посебно зато што се у језику најбољих писаца XX века, оних чији је језик модерна реализација књижевног језика, онда када се *модални аористѝ* нађе у њиховој прози, дати облик с таквом функцијом обично налази у оним деловима исказа који припадају дискурсу ликова у делу. Поготову шта рећи када ардентни заговорник „баш-сад-језичког узуса“ (да се изразим у духу београдског булеварског идиома),

заправо, и неће да зна за оно што, и управо у његово време, прави грама-тичар српског језика пише и о томе глаголском облику и његовој употреби у свакодневном комуникативном језику.

VII

17. Ја сам, природно, у књизи *Синтаксичке студије* (Станојчић 1990: 55–72) дао врло детаљну анализу језичке материје и других категорија у језику оба писца која и овде поредим. Дао сам, рецимо, анализу форми којима се у реализованом дискурсу обележавају друштвени агенси тога дискурса. Међутим, за ову прилику, када говоримо о Андрићевом схватању језика, и о његовом односу према њему, биће довољно да само изнесем оно што је закључак моје лингвистичке анализе.

Дакле, по себи се разуме, већ по основној законитости и услову који се морају задовољити да би два говорника припадала једној заједници, да П. П. Његош и Иво Андрић не могу излазити из истог језичког оквира (што сам напред истицао), и у томе они морају бити једнаки, с тим што се мора узимати у обзир и – чињеница знатне историјске удаљености међу њима. Ипак, и уз ову чињеницу, може се уочити и упадљиви заједнички узус. Рекао бих, враћајући се на екстралингвистички моменат који наводим у т. 10, да је то заједничко – у домену оног отиска *модела* који Андрић види у језичкој пракси народа, а који смо напред нарочито истакли.

(1) И Андрић, као и Његош, уопштеност агенса (која често значи непознатост / неозначеност његову) изражавају релативно често, видели смо, граматичком метонимијом (синегдошког типа), то јест:

- (а) облицима једнине за множину;
- (б) облицима непосредног обраћања (тј. 2. лицем једнине / множи-не) – за случајеве уопштавања неких њихових констатација;
- (в) 3. лицем множине са имплицираним субјектом.

Оба наша језичка ствараоца на исти начин узимају ову језичку форму која се оснива на највећој блискости, односно на најпотпунијим носиоцима (ознакама) те блискости, а њих чини говорно лице са категоријама које се на синтаксичком нивоу дискурса одређују према њему као саговорник, значи – 2. граматичко лице.

То су морфосинтаксичке категорије које по Јакобсоновом принципу блискости и „кондензације” приближавају дате појмове слушаоцу, односно читаоцу (Јакобсон 1971: 134–137, 256). Налазимо, дакле, у њиховом објективно језички израженом схватању употребе датих језичких средстава – упадљиву подударност.

(2) Уз то, као и уз напред истакнути екстралингвистички фактор Андрићевог израженог схватања Његошевог језика у одређеном слоју

говорника језика којим се сви служимо, верујем да је поуздан индикатор те подударности и један језичко-дистрибутивни састојак анализираних грађе.

Наиме, пасивна конструкција *йомоћни йаіоіол + йарійициј йасивни* у језику Његошева два дела (уз само један, у расправи наведени, изузетак) *сва* је у језику *Луче микрокозма*, тексту изразито филозофске рефлексije. Све што је њоме ту речено, у *Горском вијенцу* речено је другим средствима, првенствено распрострањеном (народном) структуром *активни облик йаіоіола + се* (в. Караџић 1966: LIII–LIV, LVI и Стевановић 1963–1964: 133–134).

У Андрићевом тексту, који је *сав у истој сфери* у којој је и Његошева *Луча*, обе пасивне конструкције су заступљене, при чему је за значења са имплицираним агенсом – више заступљена структура са пасивним партиципом.

18. Тумачења које би искључивало раније епохе једног језика у писању ниједне граматике неког европског књижевног језика, дакле, чиме би се негирало и постојање реализације принципа „дијахроно у синхронном“, па и када се односи на српски књижевни језик и много раније, вјерујем, и – нема. Па, не треба да га буде ни у нашим тумачењима. Једна озбиљна француска нормативна граматика, на пример, у средини 20. века формулише своја правила на примерима и из језика Молијера, и из језика Расина, и из језика Балзака и Стендала, као што их формулише узимајући грађу и из језика Моријака, Веркора, Сартра и многих других њених савременика.⁷

У томе погледу – рекао сам својевремено – и Његошев се језик може узимати онако како се Шекспиров или Спенсеров језик узимају за енглески: као језик који собом актуализује, одн. поново оживљује извесне речи, и граматичке структуре, наравно, и уводи их, „понарођене“, у књижевни језик заснован на народном језику.⁸ Поготову то вреди за Андрићев језик, и у целини, и у језичком детаљу.

⁷ Maurice Grevisse, *Le bon usage, Grammaire française avec de remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, Paris, 1961.

⁸ В.: Станојчић 2002: 15–29, тј. у смислу који Ст. Улман дефинише као: “It sometimes happens that a word which has fallen into disuse is revived and readmitted into literary language or even into ordinary speech. A number of obsolete terms, Shakespearean, Spenserian and others, were rejuvenated in this way by English writers during the Pre-Romantic and Romantic periods. The history of the word *glee* may serve as a warning that what may be an archaism in the usage of one generation may cease to be archaic for the next...” (Улман 1968: 171). Дакле, принципски исту формулацију даје и А. Белић кад говори о језичком стваралаштву појединаца – Гетеа, Пушкина, Шекспира, Толстоја, Његоша, Караџића, Мицкијевича, Словацког (в. А. Белић 1951: 19–21, 31, 45, 285).

Толико – сасвим уопштено, без детаља (који се подразумевају) – о изворима супстанције и структуре нашег књижевног језика, као што су то и Његошев, и Андрићев језик. Разуме се – не ја сâм, ни оригиналан. Ту су и Белић, и Стевановић, и Бошковић, па најзад и сами писци-ствараоци језика, наши савременици у XX веку – Андрић, Селимовић и многи други са својим тумачењима језика сопствених дела, са својим ставовима који поткрепљују уопштавања што их о српском књижевном језику формулишу лингвисти, посебно граматичари.

У границама које одређује ова (методолошка) реалност могу бити утврђивани језички детаљи који улазе и из других стилова у апстракције које наше граматике дају. А када се узме у обзир да је од свих писаца као грађа за израду граматика узиман највише прозни текст, јасно је да је и тако описиван књижевни језик у довољној мери био и онај језик који је у општој (културној) употреби, дакле онај који се данас (у радovima многих лингвиста) назива стандардним језиком и (оправдано или не) у неком смислу одваја од онога што покрива термин књижевни језик. Уосталом, тешко би се могло успешно доказивати (а да не буде само субјективно мишљење) да у језику једног модерног романа нема и елемената других стилова, или – обрнуто – да у језику других функционалних стилова нема оних елемената општег књижевног језика који се налазе у текстовима књижевно-уметничког функционалног стила.

Г Р А Ђ А

1. Андрић, И., *Ex Ponto, Немири, Лирика*, Сабрана дела, књ. XI, Просвета, Београд, 1981.
2. Максимовић, Д., *Слово о љубави*, Београд, 1983.
3. Његош, П. П., *Горски вијенац и Луча микрокозма*, Просвета, Београд, 1977.

ЛИТЕРАТУРА

Андрић 1981: Иво Андрић, „Вечна присутност Његошева“, *Сабрана дела*, књ. XIII, Просвета, Београд, 1981.

Белић 1951: *Око нашеї књижевної језика*, СКЗ, Београд, 1951.

Белић 1951–1952: Александар Белић, „О књижевним језицима“, *Јужнословенски филолоџ XIX*, 1–4, Београд 1951–1952, 1–16.

Бошковић 1978: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград, 1978.

Ивић 1957а: Милка Ивић, „Једно поређење Вуковог језика са нашим данашњим књижевним језиком“, *Зборник за филологију и лингвистику*, књ. I, Нови Сад, 1957, 114–126.

Јакобсон 1971: Roman Jakobson, *Selected Writings*, II, The Hague-Paris, 1971.

Карацић 1966: Вук Ст. Карацић, *Српска драматика* (уз *Српски рјечник* из 1818), Просвета, Београд, 1966.

Остојић 1997: Бранислав Остојић, *Прилози о Његошеву језику*, Никшић, 1997.

Рифатер 1961: Michael Riffaterre, *Vers la définition linguistique du style*, *Word*, Volume 17, Number 3, New York, December 1961, 318–344.

Станојчић 1967: Živojin Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića – Funkcije sinonimskih odnosa*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografije knj. XI, Beograd, 1967.

Станојчић 1990: Живојин Станојчић, *Синтаксичке студије*, Никшић, 1990.

Станојчић 2002: Живојин Станојчић, „Активно језгро књижевног језика и Његошев језик“, *Гласник Одјељења умјетности*, ЦАНУ, Књига 20, Подгорица, 2002, 15–29.

Стевановић 1959–1960: Михаило Стевановић, „Осврт на Белићево учење о језику“, *Јужнословенски филолоџ* XXIV, Београд, 1959–60, 15–48.

Стевановић 1963: Михаило Стевановић, „Синтаксичка синонимика, њен карактер, улога у развоју језика и значај за проучавање стила писаца“, *Књижевност и језик*, X/2, Београд, 1963, 81–95.

Стевановић 1963–1964: Михаило Стевановић, „Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик“, *Јужнословенски филолоџ*, XXVI / 1–2, Београд, 1963–1964, 73–150.

Стевановић 1964: Михаило Стевановић, „Однос граматичара према норми књижевног језика“, *Сјоменица*, Посебна издања САНУ, CCCLXVII, 26, Београд, 1964, 197–209.

Стевановић 1972: Михаило Стевановић, „Глаголски облици као међусобне синтаксичке опозиције“, *Јужнословенски филолоџ*, XXIX/1–2, Београд, 1972, 81–103.

Стевановић 1984: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик – Језички системи и књижевнојезичка норма – II. Синтакса*, четврто издање, Научно дело, Београд, 1984.

Улман 1968: Stephen Ullmann, *Language and Style*, Oxford, 1968.

Živojin S. Stanojčić

ANDRIĆ'S LANGUAGE EXPRESSION – IN THE LIGHT OF THE
CONTEMPORARY THEORETICAL STANCES ON THE SERBIAN
LITERARY LANGUAGE

S u m m a r y

On the basis of the theoretical stances of Serbian linguists of the 20th Century, A. Belić, M. Stevanović and R. Bošković on the nature of Serbian literary language, author is offering, on the examples of several concrete morpho-syntactic details (the usage of imperfect, aorist tenses – in their indicative and modal functions, the usage of verbal passive voice constructions as well as the usage of constructions denoting the unknown / unnamed agent), the synthesis of his earlier (and published) research results, the subject of which the language of Ivo Andrić was. He does this especially by the comparison of Andrić's discourse marked with philosophical generalizations with the P. P Njegos's discourse – in the same thought domain. And he does it – particularly underlining the extra-linguistic aspect of Andrić's perception of Njegoš's language, and with the idea of the need to not separate categorically the diachronic and synchronic elements in the literary language of modern epoch.